

(Δι)άσημα ιστορικά πρόσωπα (Βρασίδας)

Ξαναδιαβάζοντας πρόσφατα για πολλοστή φορά την «Ιστορία» του Θουκυδίδη, ένα από τα μεγαλύτερα σχολεία της κοινωνικής και πολιτικής σκέψης, στάθηκα ιδιαίτερα στην προσωπικότητα του Βρασίδα, το έργο και οι ικανότητες του οποίου είναι σχεδόν άγνωστες στους πολλούς. Η πρώτη σκέψη που έκανα, αναλογιζόμενος τις εκπληκτικές διπλωματικές αλλά και στρατιωτικές του επιτυχίες, είναι ότι τελικά ο πελοποννησιακός πόλεμος δεν κερδήθηκε από το Λύσανδρο στους Αιγός ποταμούς (405 π.Χ.), αλλά είκοσι χρόνια νωρίτερα στο πρόσωπο του σπουδαίου αυτού άντρα. Όταν οι Σπαρτιάτες, καταπτοημένοι από τη συμφορά στη Σφακτηρία, ήταν έτοιμοι να συνάψουν συνθήκη ειρήνης, ακόμη και με ταπεινωτικούς και επαχθείς για τους ίδιους όρους, έχοντας αποδεχθεί κατά κάποιο τρόπο το ενδεχόμενο του συμβιβασμού με την αιώνια αντίπαλο. Προσέκρουσαν όμως στην αλαζονεία των Αθηναίων, τη λογική των οποίων είχαν θολώσει οι απροσδόκητες επιτυχίες στον πόλεμο και η φοβερή δημαγωγία

του Κλέωνα. Αυτή τη δύσκολη ώρα, σαν από μηχανής θεός, ο Βρασίδης απέδειξε ότι ένας και μόνο άνθρωπος, που διαθέτει νου, πειθώ και ανδρεία, συνεπικουρούμενος κι από την τύχη - άλλωστε “*audaces fortuna iuvat*” – είναι αρκετός για να αλλάξει τη ροή των γεγονότων, διαδραματίζοντας πρωταγωνιστικό ρόλο στην αλυσίδα των ιστορικών εξελίξεων. Ο Βρασίδης αναδείχθηκε σε αυθεντία του αντιπερισπασμού, αφού μετέφερε τον πόλεμο στην περιοχή της Χαλκιδικής και της Αμφίπολης και κατάφερε καιρία πλήγματα στο «μαλακό υπογάστριο» της Αθήνας, κυριεύοντας τις συμμαχικές της πόλεις άλλοτε με τη βία, άλλοτε με την πειθώ και άλλοτε με προδοσία. Σε όλες αυτές τις πόλεις υπόσχονταν πραγματική αυτονομία και προστασία, εφόσον διερρήγγυαν οριστικά τις σχέσεις τους με την Αθήνα.

Το 4^ο βιβλίο του Θουκυδίδη, αλλά και κάποια κεφάλαια από το 5^ο είναι αφιερωμένα στη δράση του σπουδαίου αυτού ηγέτη. Ξεχωρίζει για την ευφυΐα, τη διορατικότητα, την οξυδέρκεια, την αποφασιστικότητα και την τόλμη, το απαράμιλλο θάρρος και την σπάνια για τους Σπαρτιάτες ευγλωττία του. Είχε επίσης

την ικανότητα να διαχειρίζεται με αυτοσυγκράτηση και χωρίς εξάρσεις ενθουσιασμού ή απογοήτευσης τόσο τις επιτυχίες του, όσο και τις αποτυχίες. Ακραίος στις στρατιωτικές του επιλογές, επεδείκνυε κατά κανόνα υπερβολική μετριοπάθεια, προκειμένου να εμφανίζεται πειστικός και συνεπής στις διακηρύξεις του και να προωθεί τα άμεσα και τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της πόλης του. Πάντα στο πίσω μέρος του μυαλού του υπήρχε εναλλακτικό σχέδιο, γεγονός που αποδεικνύει ότι εμπιστευόταν ελάχιστα την τύχη.

Μετά τη συμφορά των Λακεδαιμονίων στη Σφρακτηρία (425 π.Χ.), η δράση της πελοποννησιακής συμμαχίας συμπυκνώνεται στο πρόσωπο του Βρασίδα. Συλλαμβάνει το τολμηρό σχέδιο να επιτεθεί στον Πειραιά, χτυπώντας κατευθείαν στην καρδιά του αντιπάλου. Το σχέδιο ματαιώθηκε, αφού δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει ικανές δυνάμεις για την υλοποίησή του. Αποτρέπει την κατάληψη της Μεγαρίδας από τους Αθηναίους, δείχνοντάς τους ότι έχουν να κάνουν με έναν υπολογίσιμο αλλά και απρόβλεπτο αντίπαλο. Διασχίζει με ασφάλεια και σε σύντομο χρονικό διάστημα τη Θεσσαλία που

δεν ήταν φιλική και συναντιέται με τον Περδίκκα στο Δίο. Έχει τη διορατικότητα να μην εμπλακεί στη διαμάχη του τελευταίου με τους γειτονικούς βαρβάρους, κάτι που και θα τον καθυστερούσε και ίσως του δημιουργούσε πρόσθετα προβλήματα. Ο στόχος του ήταν να πλήξει τα συμφέροντα των Αθηναίων στην περιοχή, καταλαμβάνοντας πόλεις ή υποκινώντας αποστασίες από την Αθηναϊκή Συμμαχία. Η δράση του στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία, καθώς δεν δίσταζε να μετέλθει όλα τα μέσα για την επίτευξη των στρατηγικών του στόχων. Ακολουθούν 4 αποσπάσματα του Θουκυδίδη που αναδεικνύουν διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητας του Βρασίδα.

1. Η τόλμη και η απώλεια της ασπίδας.

πάντων δὲ φανερώτατος Βρασίδα ἐγένετο. τριηραρχῶν γὰρ καὶ ὄρῶν τοῦ χωρίου χαλεποῦ ὄντος τοὺς τριηράρχους καὶ κυβερνήτας, εἶ που καὶ δοκοίη δυνατὸν εἶναι σχεῖν, ἀποκνοῦντας καὶ φυλασσομένους τῶν νεῶν μὴ ξυντριψῶσιν, ἐβόα λέγων ὡς οὐκ εἰκὸς εἶη ξύλων φειδομένους τοὺς πολεμίους ἐν τῇ χώρᾳ περιδεῖν τείχος πεπονημένους, ἀλλὰ τὰς τε σφετέρας ναῦς βιαζομένους τὴν ἀπόβασιν καταγνύναι ἐκέλευε, καὶ τοὺς ξυμμάχους μὴ ἀποκνήσαι ἀντὶ μεγάλων εὐεργεσιῶν τὰς ναῦς τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐν τῷ παρόντι ἐπιδοῦναι, ὀκείλαντας δὲ καὶ παντὶ τρόπῳ ἀποβάντας τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τοῦ χωρίου κρατῆσαι. καὶ ὁ μὲν τοὺς τε ἄλλους τοιαῦτα ἐπέσπερχε καὶ τὸν ἑαυτοῦ κυβερνήτην ἀναγκάσας ὀκείλαι τὴν ναῦν ἐχώρει ἐπὶ τὴν ἀποβάθραν· καὶ πειρώμενος ἀποβαίνειν ἀνεκόπη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ τραυματισθεὶς πολλὰ ἐλιποψύχησέ τε καὶ πεσόντος αὐτοῦ ἐς τὴν παρεξιρεσίαν ἢ ἀσπίς περιερύη ἐς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐξενεχθείσης αὐτῆς ἐς τὴν γῆν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνελόμενοι ὕστερον πρὸς τὸ τροπαῖον ἐχρήσαντο ὃ ἔστησαν τῆς προσβολῆς ταύτης. [Θουκυδίδη, Ιστορία 4,11-12](#)

«Περισσότερο από όλους διακρίθηκε ο Βρασίδας. Ήταν τριήραρχος και επειδή έβλεπε ότι, επειδή το μέρος ήταν δύσκολο, οι άλλοι τριήραρχοι και οι κυβερνήτες από φόβο μην τσακίσουν τα καράβια τους, δίσταζαν να προσεγγίσουν ακόμη και στα σημεία που αυτό φαίνονταν εύκολο. Τους φώναζε ότι είναι ντροπή να σκέφτονται τα σανιδόξυλα, όταν έβλεπαν τον εχθρό να έχει χτίσει τείχος στο πάτριο έδαφος και τους παρακινούσε να τσακίσουν τα καράβια τους για να κάνουν απόβαση. Φώναζε στους συμμάχους να μη διστάσουν στην περίπτωση αυτή να θυσιάσουν τα καράβια τους για τους Λακεδαιμόνιους – που τους χρωστούσαν τόσες ευεργεσίες- ρίχνοντάς τα έξω στη στεριά για να κάνουν απόβαση, να νικήσουν τον εχθρό και να κυριεύσουν το φρούριο. Αυτά φώναζε στους άλλους και ανάγκασε το δικό του κυβερνήτη να ρίξει το καράβι του έξω στη στεριά. Προχώρησε στη σανίδα για την απόβαση και προσπαθούσε να αποβιβαστεί. Ενώ όμως προσπαθούσε να κατέβει τον ανακόψαν οι Αθηναίοι, τραυματίστηκε σε πολλά μέρη και λιποθύμησε. Καθώς έπεφτε προς το μέρος της κουπαστής στην πλώρα του ξέφυγε η ασπίδα του, η οποία έπεσε στη θάλασσα που την ξέβρασε στην παραλία. Την πήραν οι Αθηναίοι και την χρησιμοποίησαν στο τρόπαιο που έστησαν, αφού απέκρουσαν την απόβαση.»

(Μετάφραση: Αγγελος Βλάχος)

Στο απόσπασμα αυτό διακρίνει κανείς τον ηρωικό πατριωτισμό και την αυταπάρηση του Βρασίδα σε μια παράτολμη ενέργεια που λίγο έλειψε να του κοστίσει τη ζωή. Τελικά η υπόθεση αυτή εξελίχθηκε σε φιάσκο για τους Λακεδαιμόνιους και ολοκληρώθηκε με την αιχμαλωσία των νεαρών Σπαρτιατών που είχαν εγκλωβιστεί στη Σφρακτηρία.

2. Παραλίγο να κυριεύσει την Ποτίδαια

Ἀπεπείρασε δὲ τοῦ αὐτοῦ χειμῶνος καὶ ὁ Βρασίδας τελευτῶντος καὶ πρὸς ἕαρ ἤδη Ποτειδαίας, προσελθὼν γὰρ νυκτὸς καὶ κλίμακα προσθεὶς μέχρι μὲν τούτου ἔλαθεν· τοῦ γὰρ κώδωνος παρενεχθέντος οὕτως ἔς τὸ διάκενον, πρὶν ἐπανελθεῖν τὸν παραδιδόντα αὐτόν, ἢ πρόσθεσις ἐγένετο· ἔπειτα μέντοι εὐθὺς αἰσθομένων, πρὶν προσβῆναι, ἀπήγαγε πάλιν κατὰ τάχος τὴν στρατιὰν καὶ οὐκ ἀνέμεινεν ἡμέραν γενέσθαι. καὶ ὁ χειμῶν ἐτελεύτα, καὶ ἕνατον ἔτος τῷ πολέμῳ ἐτελεύτα τῷδε ὄν Θουκυδίδης ξυνέγραψεν. ([Θουκυδίδη, Ιστορία Δ, 135](#))

Κι ενώ ο χειμώνας αυτός βρισκόταν στο τέλος του κι η άνοιξη διαφαινόταν αχνά στον ορίζοντα, ο Βρασίδας αποπειράθηκε να κυριεύσει την Ποτειδαία. Πλησίασε, λοιπόν, τη νύχτα στο τείχος και έστησε μια σκάλα, χωρίς να γίνει ως εκείνη τη στιγμή αντιληπτός. Το στήσιμο της σκάλας είχε γίνει στο μεσοδιάστημα κατά το οποίο η σειρήνα του συναγερμού (κουδούνι) παραδινόταν από τον ένα σκοπό στον επόμενο. Στη συνέχεια, όμως, αφού τον αντιλήφθηκαν, προτού ακόμη ανεβεί κάποιος στη σκάλα, εξαφανίστηκε γρήγορα μέσα στη νύχτα και δεν περίμενε να ξημερώσει. Κι έτσι τέλειωσε και ο χειμώνας και μαζί του και ο ένατος χρόνος αυτού του πολέμου που ο Θουκυδίδης εξιστορεί.

(Μετάφραση: Στάθης Παπακωνσταντίνου)

Η παραπάνω είναι μια αποτυχημένη απόπειρα του Βρασίδα να καταλάβει αιφνιδιαστικά κάποια πόλη. Φαίνεται όμως πόσο κοντά βρέθηκε στο να το πετύχει. Πράγματι πολλές πόλεις κυρίευσε με τον τρόπο αυτό. Με το να στήνει σκαλωσιές έξω από τα τείχη τους κατά τη διάρκεια της νύχτας, τις περισσότερες φορές σε συνεργασία με προδότες. Οι κάτοικοι αυτών των πόλεων την επομένη βρίσκονταν μπροστά σε τετελεσμένα.

3. Διάγνωση της ψυχολογίας του αντιπάλου

κάν τούτῳ Βρασίδας ὡς ὄρα τὸν καιρὸν καὶ τὸ στράτευμα τῶν Ἀθηναίων κινούμενον, λέγει τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅτι 'οἱ ἄνδρες ἡμᾶς οὐ μενοῦσιν. δηλοὶ δὲ τῶν τε δοράτων τῇ κινήσει καὶ τῶν κεφαλῶν· οἷς γὰρ ἂν τοῦτο γίγνηται, οὐκ εἰώθασι μένειν τοὺς ἐπιόντας. ἀλλὰ τὰς τε πύλας τις ἀνοιγέτω ἔμοι ἄς εἴρηται, καὶ ἐπεξίωμεν ὡς τάχιστα θαρσοῦντες.'

[Θουκυδίδης Ἱστορία 5,10,5](#)

Στο μεταξύ ο Βρασίδας, μόλις είδε την ευκαιρία και το στράτευμα των Αθηναίων να κινείται είτε σε όσους ήταν μαζί του και στους άλλους; « Οι άνθρωποι αυτοί δεν θα μας αντιμετωπίσουν! Είναι φανερό από τον τρόπο με τον οποίο κινούν τα δόρατα και τα κεφάλια τους. Όσοι συμπεριφέρονται με τον τρόπο αυτό, κατά κανόνα δεν αντέχουν στην επίθεση. Ας ανοίξει κάποιος τις πύλες που έχω πει και ας επιτεθούμε αμέσως με ορμή και θάρρος

(Μετάφραση: Στάθης Παπακωνσταντίνου)

Ο Βρασίδας φαίνεται ότι επιχειρεί να διαγνώσει την ψυχολογική κατάσταση του αντιπάλου από εξωτερικές συμπεριφορές και αξιοποιεί το στοιχείο του αιφνιδιασμού όταν ο αντίπαλος τελεί σε σύγχυση και πανικό. Πράγματι οι

Αθηναίοι τράπηκαν σε φυγή, αλλά για τον ίδιο το Βρασίδα που σκοτώθηκε στην επιχείρηση αυτή ίσως δεν θα έπρεπε να είναι τόσο παρατηρητικός.

4. Θάνατος και υστεροφημία

Πώς μπορεί να εξηγηθεί η συμπεριφορά των κατοίκων της Αμφίπολης που τον δέχθηκαν σαν ελευθερωτή από την ιταμή καταπίεση των Αθηναίων και τον τίμησαν με τιμές πρωτόγνωρες όταν σκοτώθηκε στη μάχη της Αμφίπολης το 422. π.Χ. ; Ήταν άραγε μόνο η απέχθειά τους για τους Αθηναίους ή μήπως και η χαρισματική προσωπικότητα του Βρασίδα πυροδότησε τόσες θερμές εκδηλώσεις λατρείας στο πρόσωπό του; Γράφει λοιπόν ο Θουκυδίδης, ο οποίος, ειρήσθω εν παρόδω, υπήρξε θύμα των γεγονότων της Αμφίπολης, καθώς στον ίδιο χρεώθηκε η ευθύνη της κατάληψής της (παράδοσής της για να ακριβολογούμε) από το Βρασίδα, με αποτέλεσμα την (αυτο)εξορία του:

«Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες ξὺν ὅπλοις ἐπισπόμενοι δημοσίᾳ ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς οὔσης· καὶ τὸ λοιπὸν οἱ Ἀμφιπολίται, περιείρξαντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἥρωί τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς δεδώκασιν ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας, καὶ τὴν ἀποικίαν ὡς οἰκιστῇ προσέθεσαν, καταβαλόντες τὰ Ἄγνώνεια οἰκοδομήματα καὶ ἀφανίσαντες εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς οἰκίσεως περιέσεσθαι, νομίσαντες τὸν μὲν Βρασίδαν σωτήρᾳ τε σφῶν γεγενῆσθαι καὶ ἐν τῷ παρόντι

ἄμα τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἑξυμμαχίαν φόβῳ τῶν Ἀθηναίων θεραπεύοντες» ([Θουκυδίδη, Ἱστορία 5.11](#))

Μετά από αυτά, ὅλοι οι σύμμαχοι ακολουθώντας με τα ὄπλα τους παρακολούθησαν τη δημόσια ταφή του Βρασίδα που ἐγίνε στο σημεῖο που βρίσκεται μπροστά από τη σημερινή αγορά. Οι Αμφιπολίτες στη συνέχεια περιέφραξαν (με κιγκλίδωμα) το μνημεῖο του, τον κατέταξαν στο πάνθεο των ηρώων, του πρόσφεραν τιμές και οργανώνουν ἔκτοτε στη μνήμη του ετήσιους αγώνες και θυσίες. Παράλληλα, αφού τον ανακήρυξαν ἰδρυτὴ της αποικισμένης πόλης τους, κατεδάφισαν ὅλα τα κτίρια που παρέπεμπαν στον Ἄγνωνα και εξαφάνισαν καθεὶ που συνειρμικά θα υπενθύμιζε ὅτι ἐκεῖνος ἦταν ο ἰδρυτὴς της αποικίας, γιατί θεωρούσαν το Βρασίδα σωτήρα της και γιατί στην παρούσα συγκυρία, ἀπὸ φόβο των Ἀθηναίων παρέμειναν πιστοὶ στη συμμαχία με τους Λακεδαιμονίους.. (Μετάφραση: Στάθης Παπακωνσταντίνου)

Δεν εἶναι σὺνηθες κάποια πόλη να ἀπαρνείται τον οἰκιστὴ της, δηλαδή τις ρίζες της και την παράδοσή της. Αὐτὸ που ἔκαναν οι Αμφιπολίτες δεν μπορεί να χρεωθεί μόνο στο μῖσος τους ἐναντίον των Ἀθηναίων και στη συναισθηματικὴ ἐκρηξὴ της στιγμῆς. Θα πρέπει, κατὰ τη γνώμη μου, να πιστωθεῖ και στη μοναδικὴ φυσιογνωμία του Βρασίδα που κατάφερε σε πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα να κερδίσει την ἐμπιστοσύνη των μέχρι πρότινος συμμάχων του ἐχθροῦ του και να τους ἐμπνεύσει πίστη και αισιοδοξία για ἓνα ἐλπιδοφόρο μέλλον.

Ἡ διετία 424- 422 π.Χ. θα μπορούσε να χαρακτηριστεῖ ὡς ἡ «λαμπρὴ εποποιία» του Βρασίδα. Κάποιοι τον παραλλήλισαν με τον Ἀχιλλέα με τη διαφορά ὅτι ο τελευταῖος

δεν ανήκει στη σφαίρα της ιστορίας αλλά του μύθου. Τέτοιες συγκρίσεις βέβαια, στις οποίες το στοιχείο της υπερβολής είναι έκδηλο, αποκαλύπτουν τη μεγάλη απήχηση και την καθολική αναγνώριση που συνοδεύει ορισμένα ιστορικά υποκείμενα.

Η δράση του Βρασίδα τερματίστηκε με τον αδόκητο θάνατό του στην Αμφίπολη σε μια μάχη στην οποία οι Αθηναίοι, αν και είχαν υπέρτερες δυνάμεις, κατανικήθηκαν, χάρη στο έξυπνο σχέδιο του δαιμόνιου άντρα. Είχε καταφέρει, ωστόσο αντιστρέφοντας τη ροή των γεγονότων να αφήσει το δικό του ανεξίτηλο ιστορικό αποτύπωμα. Την ηττοπάθεια των συμπατριωτών τη μετέτρεψε σε αισιοδοξία και έβαλε δύσκολα προβλήματα στους αντιπάλους τους, καθώς εμφανιζόταν αναπάντεχα εκεί που δεν τον περίμεναν.

Στάθης Παπακωνσταντίνου

φιλόλογος